

DİNÎ VE ETİK YÖNLERİYLE SALGIN HASTALIKLAR

EDİTÖR

TUBA ERKOÇ BAYDAR

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Dinî ve Etik Yönleriyle Salgın Hastalıklar

Editör

Tuba Erkoç Baydar

ISBN

978-625-7249-16-4

1. Baskı

2021 / İstanbul

İHÜ Yayınları

31

Genel Yayın Yönetmeni

Savaş C. Tali

Yayın Yönetmeni

Halil İbrahim Binici

Son Okuma

Şeyma Akartepe

Kapak

İHÜ Yayınları

Mizanpaj

İHÜ Yayınları

Baskı&Cilt

Yılmaz Matbaacılık

Sertifika No: 49749

Dini ve etik yönleriyle salgın hastalıklar / editör Tuba Erkoç Baydar. -- 1. bs. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021.

224 s. ; 21 sm.

ISBN 978-625-7249-16-4

1. Salgın hastalıklar_Sosyal yönler. 2. Salgın hastalıklar_Dini yönler. 3. Salgın hastalıklar_Ahlaki ve etik yönler. 4. Sosyal değişim_Hastalık_21. yüzyıl.

RA 644.C67

362.1962414

© Bu eserin tüm yayın hakları, İbn Haldun Üniversitesi'ne aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları bir İbn Haldun Üniversitesi departmanıdır.

Ordu Cd. No:3, 34480 Başakşehir/İstanbul

yayinevi@ihu.edu.tr | press@ihu.edu.tr

*Prof. Dr. Hakan Ertin Bey ve
salgın hastalık döneminde ölenlerin anısına...*

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Manevi Bağışıklık: Salgın Hastalıklara Toplumbilim Açısından Bakmak Recep Şentürk	9
COVID-19 Pandemisiyle Mücadelede Etik Sorunlar İlhan İlkılıç	25
Teoloji ve Ahlak Penceresinden Salgın Hastalıklar İlyas Çelebi	43
Günümüz Müslüman Ülke ve Topluluklarında Salgın Hastalıklara Yaklaşım: COVID-19 ve FİMA Örneği M. İhsan Karaman	49
COVID-19 Pandemisi Döneminde Dijitalleşme ve İbadet Tuba Hacer Korkmaz	69
İslam Âlimlerinin Salgın Hastalıklara Yaklaşımı Tuba Erkoç Baydar	95
Fetvalar Işığında Osmanlı'da Salgın Hastalıklar Merve Özyakal	115
COVID-19 Pandemisi Döneminde Hekimin Sorumluluğu ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi Şeyma Akartepe	139
Hastalık, Salgın ve Bulaşıcılık Bağlamında Bir Hadis Rivayetinin Anatomisi: "Bulaşıcılık Yoktur" Salih Kesgin	163
Teoriler Penceresinden Tarihte Salgın Hastalıklar Elif Gültekin	203

İSLAM ÂLİMLERİNİN SALGIN HASTALIKLARA YAKLAŞIMI*

Tuba Erkoç Baydar**

Giriş

Tarih boyunca veba başta olmak üzere, kolera, tüberküloz, suçiçeği, tifo, grip, AIDS, ebola gibi birçok bulaşıcı hastalık ile mücadele edilmiştir. Bu hastalıkların birçoğunun insanlık tarihinde savaşımlardan, doğal afetlerden bile daha büyük yıkımlara sebebiyet verdiği görülür. Dünya tarihinde belirli aralıklarla insanlığın önemli sınavlar verdiği salgın hastalıklar, 2021 yılında COVID-19 ile hala gündemdedir ve öyle görünüyor ki bir süre daha gündemde kalacaktır. Nitekim aşılardan umut olduğu şu günlerde bile mutasyon haberleri bu salgının bitiş tarihine dair tahminleri müphem bırakmaktadır.

Salgın hastalığın ne zaman biteceğine dair tartışmalar bir tarafta devam etmekte iken sorulması gereken en önemli hususlar aslında bir Müslümanın salgın hastalığı nasıl anlaması ve anlamlandırması, salgın hastalık durumunda veya sonrasında nasıl davranması gerektiğidir. Nitekim İslam, insanların hem ahiret hem de dünya hayatında mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmelerini hedeflediğinden insanların dünyada karşılaşacağı muhtemel senaryolar için çeşitli cevapları vardır. İslam tarihine baktığımızda, birçok İslam âliminin bu sorulara kafa yorduğu ve onlarca eser bıraktığı görülür. Bu bölümün amacı İslam âlimlerinin eserlerinden hareketle mezkûr sorulara çeşitli cevaplar vermektir.

---

* Bu çalışma “Islam’s Approach to Infectious Diseases through the Eyes of a Ninth Century Muslim Scholar” adlı yazımızdan istifade edilerek hazırlanmıştır. Tuba Erkoç Baydar, “Islam’s Approach to Infectious Diseases through the Eyes of a Ninth Century Muslim Scholar” *Medicine and Ethics in Times of Corona*, ed. Martin Woesler ve Hans-Martin Sass (Zürich: LIT Verlag Münster, 2020).

** Dr. Öğretim Üyesi Tuba Erkoç Baydar, İbn Haldun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, tuba.baydar@ihu.edu.tr

Salgın hastalıklar konusunda İslam literatüründe birçok eser vardır. Günümüze de ulaşmış eserlerden iki tanesi bu bölümün ana çerçevesini oluşturur. Bu eserler 14. yüzyıl İslam dünyasının önemli âlimlerinden Sürremerrî'nin (ö. 1324) ve 15. yüzyılda İslam dünyasının önemli âlimlerinden İbn Hacer'in (ö.1449) bulaşıcı hastalıklar konusunda yazdığı eserleridir. Günümüzde olduğu gibi salgın hastalığın ortalığı kasıp kavurduğu dönemlerde yazılmış bu iki eser, İslam'ın yaklaşımını ortaya koymak üzere önemli bilgiler ihtiva eder.

1. İslam Âlimlerin Salgın Hastalıklara Dair Eserleri

İslam literatüründe bulaşıcı hastalıklar hakkında yazılmış birçok müstakil eser vardır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamış olsa da ulaşanlar arasında önemli bilgiler sunan kitaplar bulunur. Müelliflerinin vefat sıralamasına göre bu eserlerden bazıları şu şekildedir:

1. *Kitâbu't-tavâîn*, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeydullah b. ibn Ebî'd-Dünyâ (ö. 281/894),
2. *Cüz'ün fi't-tâûn*, Tâcüddin Abdülvehhaâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Subkî (ö. 771/1370),
3. *Hallü'l-hübâ lirtifai'l-vebâ*, Muhammed b. Ahmed b. Osman ed-Dibâcî (ö. 774/1373),
4. *et-Tıbbü'l-mesnûn fi't-tâûn*, İbn Ebû Hacele, Ebü'l Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yahyâ b. Ebî Bekr b. Abdilvâhid et-Tilimsânî (ö. 776/1375),
5. *Kitâbun fihî zikru'l-vebâ ve't-tâûn*, Yusuf b. Muhammed b. Mesud b. Muhammed es-Sürremerrî (ö. 776/1374),
6. *Cüz'ün fi't-tâûn*, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Menbicî (ö. 785/1383),
7. *Cüz'ün fi't-tâûn*, Bedreddin Muhammed b. Abdullah el-Mısrî ez-Zerkeşî (ö. 794/1392),
8. *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449),
9. *Vasfu'd-devâ fi keşfi âfâti'l-vebâ*, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Antakî (ö. 858/1454),
10. *Muhtasaru Bezli'l-mâûn*, Ebû Zekeriyya Şerefüddiin Yahya b. Muhammed el-Mısrî (ö. 871/1467),

11. *Kitâbü't-tevâîn*, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen Ahmed el-Makdisî (ö. 909/1053),
12. *Fünûnü'l-münûn fi'l-vebâi ve'tâûn*, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen Ahmed el-Makdisî (ö. 909/1053),
13. *Mâ revâhü'l-vâûn fi ahbâri't-tâûn*, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, es-Suyûtî (ö. 911/1505),
14. *Risâletü'l-Vebâ ve cevâzü'l-firâ minh*, Mustafa Evhadüddin Yarhisârî (ö. 911/1505),
15. *Tuhfetü'r-Râgibîn li beyâni emri't-tavâîn*, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 926/1520),
16. *el-İbâ an mevâki'i'l-vebâ*, İdris-i Bitlisî (ö. 926/1520),
17. *Rahetu'l-ervâh, fi def'i aheti'l-eşbâh*, Şemseddin Ahd b. Süleyman, İbn Kemal (ö. 940/1534), bu eser *Risâle fi't-tâûn ve'l-vebâ* olarak da bilinmektedir.
18. *Risâletü's-şifâ' fi edvâ'i'l-vebâ'*, Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561),
19. *Risâletün fi't-tâûn ve vasfihi*, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563),
20. *Cihâzü'l-macûn fi halasi mine't-tâûn*, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788).¹

Yukarda ismi zikredilen eserlerden Yusuf b. Muhammed b. Mesud b. Muhammed es-Sürremerrî'nin *Kitâbun fihî zikru'l vebâ ve't-tâûn* adlı eseri² ve İbn Hacer'in *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*³ eseri bu yazıda esas alınacaktır. Özellikle İbn Hacer'in telifi, Fransız araştırmacı Panzac'ın deyimi ile alanında yüzyıllarca otorite sayılan bir külliyat⁴ olması hasebiyle önemlidir.

1 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, thk. Ahmed İsam Abdülkadir Katib (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1991), 29.

2 Ebü'l-Muzaffer Cemaleddin Yusuf b. Muhammed Sürremerrî, *Kitâbun fihî zikru'l vebâ ve't-tâûn*, thk. Şevket b. Rıfki b. Şevket (Amman-Dımaşk: Darü'l-Eseriyye/Darü'l-Muhabe, 2005).

3 Bu eser, Ahmed İsam Abdülkadir el-Kâtib tarafından 1991 yılında Riyad'da yayımlanmıştır. Yaklaşık olarak dört yüz elli sayfa olan eser, oldukça ayrıntılı bir şekilde salgın hastalıklar konusunu ele alır.

4 Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850*, çev. Serap Yılmaz (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997), 156.

Bu nedenle bu bölümün ana ekseninde İbn Hacer'in eseri yer alacak, yer yer diğer âlimlerin görüşlerine de değinilecektir.

1.2 Sürremerrî ve İbn Hacer el-Askalâni'nin Eserleri

İbn Hacer'den 76 yıl önce vefat eden Sürremerrî, veba ile ilgili eserini neden yazdığını açıkça belirtmemiş olsa da dönemin şart ve koşullarından etkilenmiş olması muhtemeldir. Zira İbn Hacer'de olduğu gibi Sürremerrî'nin yaşadığı dönemlerde de veba salgını ciddi boyutlara ulaşmıştır.⁵ Sürremerrî eserinde, salgın hastalık baş göstermeden önce ve sonra nasıl davranılması gerektiğini, veba hastalığının tanımını, nedenlerini ve ondan korunma yöntemlerini anlatır. Eser, dönemin tıp bilgisinden hareketle veba ve salgın hastalıkların sebepleri üzerinde ilmî açıklamalar yapmakla birlikte Müslüman bir kimsenin salgın hastalık karşısında nasıl davranması gerektiğini ve nelere dikkat etmesi gerektiğini dinî bir perspektifle sunması açısından önemlidir. Sürremerrî'nin *Şifâü'l enam fi ehli'l İslâm* adlı tıp ile ilgili başka bir eseri de vardır. Veba ile ilgili risalesinin bu kitabın bir parçası olma ihtimali de bulunmaktadır.

Sürremerrî'nin eseri, İbn Hacer'e kıyasla oldukça kısadır. Öncelikle salgın hastalığa dair hadisleri inceleyen Sürremerrî daha sonra salgın hastalık konusunda tabiplerin söylediklerini aktarır. Faydası olan bazı otlar, hastalığın bulaşıcılığı, salgın hastalık döneminde ölenlerin eceliyle ölüp ölmediği ve şehit sayılıp sayılmadıkları gibi çeşitli meseleler üzerinde durur.

Kendisi de salgın bir hastalık nedeniyle vefat eden İbn Hacer, eserini mukaddimesinde belirttiği üzere veba salgınının insanları yoğun bir şekilde etkilemeye başladığı bir dönemde ısrarlar üzerine konu ile ilgili derli

5 Veba salgını tüm dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da belli aralıklarla ciddi yıkımlara sebebiyet vermiştir. İslam tarihinde en büyük salgın ikinci halife Hz. Ömer döneminde olmuştur. Önemli birçok sahâbinin şehit olmasına neden olan bu veba salgını yaklaşık olarak 25 bin kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. İbn Hacer, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 362. İslam dünyasında yaşanan salgınlarda birçok sahâbi, âlim ve devlet adamı ölmüştür. Nitekim cennet ile müjdelen sahâbilerden (Muaz b. Cebel ö. 639), Hz. Peygamber'in üvey oğlu Hind b. Hale (ö. 656), Muğire b. Şu'be (ö. 670), Ebu nasr Tâcüddin es-Subkî (ö. 1370), bu makalede eserini konu edindiğimiz İbn Hacer'in üç kızı, Osmanlı döneminde birçok devlet adamı ve âlim bulaşıcı hastalıklardan dolayı vefat etmiştir. Ayrıca Mısır, Şiraz, Basra, Türkistan, Irak ve daha sonraları Bursa, İstanbul gibi birçok İslam şehrinde veba hastalığının görüldüğü ve ciddi sayılarda ölümlere neden olduğu bilinir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nükhet Varlık, *Plague and empire in the early modern Mediterranean world: the Ottoman experience, 1347-1600*. (New York : Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2015).

toplular bir eser kaleme almak amacıyla yazmıştır. Üç kızını vebadan kaybeden ve salgın hastalıkların insanı ne derece etkilediğini bizatihi tecrübe eden müellifin, hadis, fıkıh, akaid, tarih, lügat, olmak üzere birçok alanda otorite kabul edilmesi bu eseri daha da kıymetli hale getirir. Sistematik bir şekilde eserini kaleme alan İbn Hacer, girişinde hangi konulara değineceğini başlıklar halinde verir. Eserinde önce konu ile ilgili ayetleri daha sonra ise hadisleri zikreder. Özellikle hadis alanındaki ihtisasıyla bilinen İbn Hacer, konu ile alakalı hadisleri ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutar. Hadisi nakledenleri tek tek inceler ve bu kişiler hakkında bilgi vererek bunların güvenilirliğine dair ayrıntılı bir analiz sunar. Daha sonra ise hadislerin metnini değerlendirerek çelişki gibi görünen kısımları açıklayıp bu hususta ulemanın görüşlerini nakleder.

İbn Hacer'in eseri beş temel bölümden oluşur. Birinci bölümde İbn Hacer, vebanın insanlığa gönderilmiş bir azap olmasına karşın nasıl rahmetle dönüşebileceğini anlatır. İkinci bölümde salgın hastalıklara dair kullanılan terimlerdeki kafa karışıklığını giderir ve veba hastalığının nedenlerine dair ortaya atılan teorileri değerlendirir. Üçüncü bölümde ise salgın hastalığa yakalananların durumlarını anlatır. Bu bölüm, salgın hastalıklar ile mücadele eden kimseler için önemli bir psikolojik destek sağlar. Akla gelebilecek her türlü soru işaretini cevaplamaya çalışan İbn Hacer insan psikolojisini analiz eder.

Dördüncü bölümde salgın hastalıklar ile mücadelede en önemli hususlardan biri olan karantina konusuna değinen İbn Hacer, konu ile alakalı hadislerden hareketle salgın hastalıklar ile nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatır. Bu kısımları anlatırken tarihten örnekler veren İbn Hacer, Hz. Ömer gibi İslam halifelerinin uygulamalarını seçerek okuyucuya güçlü deliller sunar. Beşinci bölümde ise veba hastalığı baş gösterdiği durumda yapılması gerekenleri, bu hususta alınması gereken önlemleri ve uyulması gereken kuralları ayrıntılı bir şekilde anlatır. Sonuç bölümünde ise İslam coğrafyasında vuku bulan veba salgınlarını zikrederek genel olarak kitabını özetler.

2. Salgın Hastalıklara Dair Terimler

Salgın hastalıkları ifade etmek üzere kelime anlamından hareketle *el-maradu'l-âmm* gibi ifadeler kullanılsa da literatürde en çok *veba* ve *tâun* kelimeleri geçer. Arapça “ و ب ي ” harflerinden türetilen veba kelimesi İbn Manzûr’un (ö.1311) zikrettiğine göre bütün bulaşıcı hastalıkları anlatan şemsiye bir kavramdır. *Veba* ile çokça karıştırılan *tâun* ise vebanın bir çeşididir.⁶ Kelime anlamı itibariyle “yaralamak, ayıplamak, kusurlu görmek” gibi anlamlara gelen *tâun* ise bazı dilcilere göre bulaşıp yayılan her hastalığın adıdır.⁷

Tıp alanındaki eserleri yıllarca Doğu ve Batı ilim dünyasında referans olarak kabul edilen İbn Sinâ (ö.1037) *tâunun*, bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu beldelerde çokça görüldüğünden dolayı veba olarak anıldığı ancak bunun yanlış bir adlandırma olduğunu söyler.⁸ *Tâun* ve vebanın anlamına dair literatürde birçok tartışma vardır.⁹ Bu tartışmalara değinen isimlerin başında İbn Hacer gelir. *Tâun* ve veba kelimesine dair ayrıntılı bir analiz yapan ve konu ile ilgili âlimlerin görüşlerini nakleden İbn Hacer, *tâun* ile veba arasındaki farka dikkat çeker. İbn Hacer’e göre her *tâun* hastalığı veba kapsamına girse de her veba türü *tâun* değildir.¹⁰ İlk dönemlerden itibaren salgın hastalıkların tıbbi ve dinî boyutu İslam âlimlerinin dikkatini çekmiştir. Ortaçağda birçok kişi vebanın kötü ruhların etkisiyle oluştuğuna inanırken İslam âlimlerinden İbnü’l-Hatîb (ö. 1375), vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu ilmî delillerle açıklamış ve tedaviye teşvik etmiştir.¹¹

6 Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 198.

7 Nükhet Varlık, “*Tâun*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/175-176.

8 İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâun*, 99.

9 Michael W. Dols, *The Black Death in the Middle East* (Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 2019), 315-320. Ayrıca Salgın hastalığın türleri ve verilen isimler konusunda bknz. Melanie Alexxann Koskella, *A Universal Approach to Plague Epidemics in Fifteenth Century Mamluk Egypt and Syria: Contemporary Bias, Classical Islamic Medicine, and the Voices of the Ulama* (Utah Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 19-30.

10 İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâun*, 102-104.

11 Casım el Ubudî-Cengiz Tomar, “İbnü’l-Hatîb, *Lisânüddin*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/75.

3. Salgın Hastalığa Karşı Alınması Gereken Tedbirler ve Karantina

İslam âlimlerinin bulaşıcı hastalığa karşı tavsiye ettikleri önlemleri ve alınması gereken tedbirleri koruyucu sağlık, tedavi ve dua şeklinde üç temel başlıkta toplamamız mümkündür.¹² Koruyucu sağlık önlemleri, hastalığa yakalanmamak adına alınması gereken tedbirleri; tedavi, hastalığa yakalandıktan sonra başvurulması gereken sebepleri; dua ise hem hastalığa yakalanmadan önce hem de hastalığa yakalandıktan sonra manevi desteği ifade eder. Hastalığa karşı koruyucu ve önleyici tedbirler, Müslümanın günlük ritüellerinin bir parçasıdır.

Salgın hastalıklar söz konusu olduğunda ise en önemli tedbir, hastalığın yayılmasını engellemektir. Bunun da en etkili yollarından biri karantinedir. XIX. yüzyılın ortalarına doğru karantina teşkilatının kurulması ve yeni sağlık yönetmeliklerinin uygulanmasından kısa bir süre sonra Anadolu, Mısır ve Doğu Akdeniz’de veba salgınları büyük ölçüde azalmıştır.¹³ Günümüzde de COVID-19 ile en etkili mücadelenin, salgın hastalığı yaymanın engellenmesi olduğuna karar verilmiştir.

Köken itibarıyla İtalyanca bir kelime olan karantina (quarantenanadan) sözlükte “yolcuların kırk günlük bir sürede gözetim altında tutulması” anlamına gelir.¹⁴ Fukahanın karantina anlayışı, hastalanan kişinin bulunduğu yerden çıkmaması ve sıhhatli kişinin de hastalığın bulunduğu bölgeden

12 İslam’ın sağlık politikasını İbn Kayyim’in (ö. 1350) de ifade ettiği gibi koruyucu, tedavi edici ve sağlığı devam ettirici olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür. Kur’an’da bu prensiplerin hepsine yer verildiğini savunan İbn Kayyim, hasta bir kimsenin su ile abdest almak yerine alternatiflere yönelmesi koruyucu sağlığa, hastanın veya yolcunun hastalanmaması için oruç tutmamasına izin verilmesi sağlığı korumaya ve “Bal’da insanlar için şifa vardır” şeklindeki tavsiyelerin yer alması da tedavi ediciliğe örnektir. Özellikle tedavi edici ve koruyucu sağlık düşüncesi hadislerde de yer alır. Hz. Peygamber’in (s.a.v), sağlığın kıymetini vurgulaması vebaliya ve cüzamlıya dair karantınayı tavsiye etmesi misvak kullanımını, taharet, el yıkamayı ve genel olarak temizliği teşvik etmesi günümüz koruyucu hekimlik anlayışı ile benzeşmektedir. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1981), 4/6-8.

13 Varlık, *Plague and empire in the early modern Mediterranean world*, 176; Birsen Bulmus, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire* (Edinburgh Üniversitesi Yayınları, 2005), 177-180.

14 Gülderen, Sarıyıldız, “Karantina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 21/463.

uzak durması olmak üzere iki yönlüdür. Bu şekilde bir belirleme ayet ve hadislerden hareketle yapılmıştır. Bir kimsenin kendi canını bile bile tehlikeye atmaması Kur'an'ı Kerim'de açıkça bildirilir. "Canlarınızı kendi ellerinizle tehlikeye atmayın"¹⁵ ayetini delil getirerek İslam âlimleri bir kimsenin salgın hastalığın bulunduğu bölgeye gitmemesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁶

Karantina konusunda daha ayrıntılı bilgiler veren kaynaklar ise hadislerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Bir yerde veba bulunduğunu iştirseniz oraya girmeyiniz. Bulduğunuz yerde zuhur edecek olursa oradan dışarı çıkmayınız."¹⁷ diyerek karantina uygulamasını özetlemiştir. Bir başka hadiste ise "Cüzzamlı bir kimseden aslandan kaçır gibi kaçın."¹⁸ şeklinde mecazi bir ifadeyle uzak durmanın öneminden bahsettiği görülür. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in karantina konusundaki tavsiyeleri, vefatından sonra sahabe tarafından da uygulanmıştır. Hz. Ömer (r.a.), Suriye bölgesindeki orduyu teftiş için Serğ isimli kasabaya ulaştığında kendisine Şam bölgesinde veba hastalığının bulunduğu haber verilmiştir. Sahabeler ile istişareden sonra seferden dönme kararı alan Hz. Ömer'e, Allah'ın kaderinden kaçtığına dair itirazlar yapılırsa da kararından vazgeçmeyerek Şam'a gitmek gibi oraya gitmemenin de Allah'ın kaderi olduğunu söylemiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hastalığın bulunduğu bölgeye girilmemesine dair tavsiyesini öğrendiğinde Allah'a hamd ederek kararını uygulamıştır.¹⁹ Hz. Ömer'in bu davranışının halife olması nedeniyle dinî, devlet başkanı olması hasebiyle de siyasi örnekliliği vardır.

Bulaşıcı hastalığın olduğu bölgeye gitmemek gibi o yerden çıkmamak da bir gerekliliktir. Nitekim Hz. Peygamber'in sözleri hem vebalı bölgeye gidilmesini hem de vebanın zuhur ettiği bölgeden çıkılmasını yasaklar. Hz. Peygamber'in sözlerinden hareketle fukahaya göre vebanın bulunduğu şehirden çıkmamak gerekir. Nitekim Cessâs (ö. 370/981), Hz. Peygamber'den gelen hadisleri de naklederek bulaşıcı hastalığın zuhur ettiği bir durumda o bölgeden çıkılmaması ve o bölgeye gidilmemesi gerektiğini savunur.²⁰

15 Bakara 2/195.

16 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 305.

17 İsmail Ebu Abdillâh Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Riyad: Dâru's-Selâm, 1999), "Tıb", 30 (No. 5729).

18 Buhârî, "Tıb", 19 (No. 5707).

19 Buhârî, "Tıb", 30 (No. 5729).

20 Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi Ceşşâs, *Ahıkâmü'l-Kur'an* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-

Cessâs gibi birçok İslam âlimi karantina bölgesinden çıkılmaması gerektiğine dair uyarıda bulunur. Nitekim Takiyyüddin b. Dakik bulaşıcı hastalığın olduğu bölgeden kaçmanın da oraya girmenin de yasak olduğunu açıkça ifade eder. Ona göre o beldeye girmek, Kur'an'da belirtilen "Kendi ellerinizle canınızı tehlikeye atmayın." emrine karşı gelmek anlamındadır.²¹ Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370) ise veba salgını olan bölgeden çıkmanın Şafî mezhebine göre haram olduğunu söyler. Ona göre Allah'ın (c.c.) kazasından kaçmak düşüncesi ile vebalı bölgeyi terk etmenin haramlığı kesindir. Ancak tedavi amacıyla vebalı bölgeyi terk etmek konusunda ihtilaflar vardır. Aynı şekilde İbn Hüzeym'e de vebadan kaçmanın günah olduğunu ifade etmiştir.²² Belirtmek gerekir ki mezkûr İslam âlimlerine göre vebadan kaçmanın günah olmasının sebebi o bölgeden mutlak anlamda çıkmak değil, kaçarak,²³ geride kalan insanları düşünmeden ve kaçtığı için bu hastalıktan kurtulduğu zannı ile itikadi bir zayıflık göstermesidir.

Âlimlerden bazılarına göre veba hastalığının görüldüğü bölgede bulunan herkes bu hastalıktan etkilenir. Bu sebeple herhangi bir kişinin veba hastalığının görüldüğü yerden kaçması ona fayda sağlamaz. Hastalıktan kaçması ile kaçmaması eşittir. Aynı şekilde bunun aksi de düşünülebilir. İbn Hacer'e göre Hz. Peygamber'in karantinaya dair emrinde önemli hikmetler vardır. Ancak bu hikmetleri kavramak her zaman için mümkün değildir. Nedenler tam olarak anlaşılmasa da önemli olan emre itaattir. İnsanın yerine getirmesi gereken davranış Allah'ın (c.c.) emrine teslimiyettir. Ayrıca İbn Hacer'e göre bu bölgeden çıkmamak kalanlara psikolojik destek sağlamak adına da gereklidir. Eğer insanlar salgın hastalığın olduğu yerden ayrılırlarsa geride oradan kaçamayacak insanlar kalır ve bunun hüznünü yaşarlar. Üstelik bu hastalıktan dolayı öldükleri zaman da onları kefenleyip, kabre koyacak kimseler olmayacaktır. Bu nedenle de salgın hastalığın bulunduğu bölgeden çıkmamak gerekir. Bazı âlimler de bu yasağın hikmetlerinden birinin, kişilerin "Şayet salgın hastalık olan bölgeden

---

İlmiyye, 1996), 2/165.

21 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 305.

22 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 275.

23 Ayrıntılı bilgi için bkz. Rudvan Özdiç, "Allah'ın Kaderine Kaçmak: Veba ve Kolera Etrafında Tedbir Düşüncesi", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Şubat 2014).

çıkmasaydım ölecektim.” veya “Ben de o kişi gibi çıksa idim ölmeyecektim.” gibi Allah’a dayanmak yerine bazı sebeplere güvenmesini önlemek adına olduğunu söylemişlerdir.²⁴

Serahsî (ö.1090), Kişinin, her şeyin Allah’ın kaderi ile gerçekleştiği inancına sahip olduğu sürece vebanın bulunduğu yere girmesinde veya oradan ayrılmasında bir beis olmadığını düşünür. Ancak Serahsî, kişinin vebanın bulunduğu yere gitmemekle ona yakalanmayacağını veya oradan ayrılmakla ondan kurtulacağını düşünmesini mekruh olarak niteler ve kişinin itikadi düşüncesini korumak için vebanın bulunduğu yere girmemesini veya oradan ayrılmamasını tavsiye eder.²⁵

İbn Abdülber es-Sübki’ye (ö. 777/1375) göre vebalı bölgeden çıkmanın yasaklanması kadere iman içindir, vebalı bölgeye girmenin yasaklanması ise nefsi korumak içindir.²⁶ Serahsî ve Sübki de görüldüğü gibi İslam âlimleri salgın hastalığın bulunduğu bölgeye girme veya o bölgeden çıkma gibi konuları incelerken meselenin itikadi boyutunu da dikkate almışlardır. Bir Müslümanın itikadının sağlam olması gerektiğini vurgulayarak meselelerin teolojik arka planının ne derece önemli olduğunu göstermişlerdir. Nitekim hayat ve ölüm Allah’ın elindedir. O dilerse salgın hastalık bulaşmaz veya bulaşsa da insana zarar vermez. Bulaşmasını takdir ettiğinde ise bütün önemler alınmasına rağmen salgın hastalıktan uzak durmak mümkün olmaz. Bu nedenle kişi tedbir almakla birlikte bu tedbirlerin sonucunu esbaba değil Allah’a dayandırmalıdır.

Bazı âlimlerin salgın hastalığın bulunduğu bölgeden ayrılmamaya dair olumsuz tavırlarıyla birlikte mutlak anlamda bir yasaktan söz edilmediği ve istisnaların söz konusu olduğu görülmektedir. İbn Hacer’e göre Hz. Ömer’in, Ubeyde b. Cerrah’a yazdığı mektuplardan da anlaşıldığı üzere veba olan bir şehirden çıkmaya izin verilmemesinin bazı istisnaları vardır. Bu istisnaların başında ise tedavi olmak amacıyla başka bir yere gitmek gelir. Aynı şekilde asıl memleketine dönmek amacıyla da o şehirden çıkmak da mümkündür. İbn Hacer, o bölgeye dışarıdan gelip havasına alışmadığından dolayı hastalananların o bölgeden çıkmasında herhangi bir sakınca

24 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu’l-mâûn fi fadli’t-tâûn*, 302-304.

25 Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b Ahmed b Sehl, *el-Mebsut* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 166.

26 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu’l-mâûn fi fadli’t-tâûn*, 303.

bulunmadığını düşünür.²⁷ Ayrıca, salgın hastalığın bulunduğu bölgeden ayrılmamaya dair hadislerde geçen nehiy sigalarını mutlak haramlıktan öte tenzihi kerahete hamledenler de olmuştur.²⁸

İbn Hacer, bulaşıcı hastalığın bulunduğu bir bölgeden çıkmanın hükmü konusuna uzun uzadıya yer verir. Bu konuda birçok âlimin görüşlerini ve delillerini, karantinaya dair akla gelecek birçok soruyu, tevekkül-tesebbüb ikilemini ve karantinanın hikmetini ele alır.²⁹ Hastalık anında tedavi gibi fiziki sebeplere başvurduktan sonra bir Müslümandan istenilen şey tevekkül göstermesidir. Allah'a dayanıp güvenme anlamına gelen tevekkül, Kur'an-ı Kerim'de müminlerin bir vasfı olarak sayılır ve Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından övülür. Tevekkül, başa gelen bir musibetin farklı anlamlar ifade ettiğini gösterdiği gibi Müslümanın sevap kazanmasına da vesiledir. Hz. Peygamber "Bir Müslümana hastalık isabet ederse, hazan vakti ağaç yapraklarının döküldüğü gibi Allah onun hata ve günahlarını döker."³⁰ buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v), mümine isabet eden hastalığın, onun manevi derecesinin yükselmesine ve günahlarının affına sebep olacağını da müjdelemektedir. Ancak vurgulamak gerekir ki tevekkül düşüncesi, hastalığın tedavisine yönelmeye engel değildir. Dünya hayatında sebep-sonuç yarasını geçerli kılan Allah, hem nedenlerin hem de sonuçların yaratıcısıdır. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de hazırladığı imkânlarla sarılmadan, sonuca varmak isteyen kimseleri kınar ve "Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir."³¹ buyurarak insanların sebeplere tutunması gerektiğini hatırlatır.

Sebeplere tutunmanın önemini kabul etmekle birlikte fukaha, sebep-sonuç arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığını düşünür. Nitekim Sürremerrî güneş ışığı örneğini vererek sebeplerin her zaman için sonuçları doğurmayacağını söylemektedir. Sürremerrî'ye göre güneşin meyvelerin olgunlaşmasında etkili olması gibi Allah yeryüzünde bir sünnetullah var etmiştir. Ancak sebeplerin mutlaka etki edeceğine dair zaruri

27 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 273.

28 Mehmet Aziz Yaşar, "Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fikhî Bir Analiz", *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 6/29 (2020), 472.

29 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 274-306.

30 Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Merda", 2 (No. 5647).

31 Ra'd 13/14.

bir ilişki yoktur. Çünkü sebeplerin bizatihi kendisinde etki etme gücü söz konusu değildir. Allah'ın dilemesiyle bu etki ortaya çıkar. Örneğin yağmur, bitkilerin büyümesi için bir sebeptir. Ancak Allah dilemediği takdirde hiçbir yağmur bitkileri yeşertemez.³²

Klasik dönemdeki bu tartışmalarla birlikte XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hastalığın bulaşıcılığı görüşü ağırlık kazanmış, dolayısıyla salgının görüldüğü yerden havası temiz olan bir yere gitmenin cevazıyla ilgili fetvalar verilmiştir. Ebüssuûd Efendi'nin de bu konuda fetvaları mevcuttur. Tâundan kaçmaya şer'an izin olup olmadığı sorusuna karşılık Hak Teâlâ'nın kahrından lutfuna sığınmak niyetiyle câiz olacağı yolunda fetva vermiştir.³³

Salgın hastalıktan kaçmanın hükmü konusunda yapılan tartışmalar sağlık çalışanlarının veya cenaze işleri ile uğraşanların görevlerini bırakmaları veya o bölgeden ayrılmalarının mümkün olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Sağlık çalışanları gibi salgın hastalıkla mücadelede önemli roller üstlenen kimselerin hastalığın zuhur ettiği bölgeden uzaklaşmalarına İslam âlimlerinin olumsuz yaklaşıtlarını söylemek mümkündür. İslam uleması tâundan kaçıp görevini yapmayan imam ve müezzin gibi vazifeliler için ta'zir ve azil cezasına hükmetmiştir.³⁴ Nitekim İslam âlimleri karantina bölgesinden kaçmayı bir bakıma itikadi bir zayıflık olarak görürler. Ayrıca sağlık çalışanları görevleri gereği hastalık döneminde insanların en çok ihtiyaç duydukları kimselerdir. Hz. Peygamber bu hususta "Salgın hastalığın çıktığı yerden kaçan, savaştan kaçan gibi olur. Sabredip orada kalan ise savaşta sebat eden kimse gibidir."³⁵ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu hadiste salgın hastalık durumunda kaçmayı, savaşta etrafındakileri yüzüstü bırakarak kaçmaya benzetmesi meselenin ehemmiyetini gösterir. Bu nedenle de sağlık çalışanlarının veya cenaze görevlileri gibi ön safta çalışan kimselerin, salgın hastalık olduğu dönemde görevlerinden istifa etme veya başka bir bölgeye giderek uzaklaşma yerine mesleklerini icra etmeleri tavsiye edilmektedir.

32 Sürremerrî, *Kitâbun fihî zikru'l vebâ ve't-tâûn*, 27.

33 Mehmed Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 182.

34 Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı*, 182.

35 İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 280.

Son olarak ifade etmek gerekir ki hastalıklar baş gösterdiğinde başta karantina uygulaması olmak üzere bu hastalıkları engelleyen her türlü önlemlerin alınması ve bu önlemlerin istişare edileceği bir meclisin kurulması gerekir. Nitekim Emevi döneminde Halife I. Velid (ö. 715), cüzzam hastalığına yakalananlar için ödenek tahsis etmiş ve onların her türlü bakım ve masraflarını üstlenerek topluma karışmalarını önlemek için onları karantinaya almıştır.³⁶ Osmanlı döneminde ise II. Mahmud'un (ö. 1255) emriyle meselenin bütün teferruatını, özellikle de şer'i tarafını müzakere etmek için devlet ricali ve ulemeden oluşan bir meclis kurulmuş, buna da karantina meclisi denilmiştir.³⁷

Bireylerin hem kendi sağlığını hem de başkalarının sağlığını tehlikeye atan her türlü eylemden uzak durması ve yetkili otorite tarafından salgını önlemek adına belirlenen kurallara uyması gerekir. Maske takma, sosyal mesafeye dikkat etme, izolasyon, kontrollü sosyal hayat ve sokağa çıkma yasağı gibi kurallara uymak, bütün Müslümanların görevidir. Enfekte olmuş birinin, tedbirsiz davranarak bu hastalığı başka birine bulaştırması kul hakkıdır. Çünkü Hz. Peygamber, Müslümanı diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kişi olarak niteler.³⁸ Bu nedenle Müslümanların çevrelerine karşı sorumlulukları vardır. Aile ve çevrenin korunması hususunda her Müslümanın üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerekir. Ayrıca bu dönemde Müslümanların ölümü daha sık hatırlamaları ve ona dair hazırlık yapmaları da tavsiye edilmiştir. Sürremerrî'ye göre salgın hastalıkta geride kalanlar, savaş durumunda sağ kalan kimseler gibidir. Bu dönemde bulunan akıllı kimselerin, zimmetindeki borçları ödeme niyetinde olması ve gücü yetiyorsa ödemesi, işlediği günahlardan ve hatalardan dolayı samimi bir tevbe getirmesi, vasiyette bulunması, sık sık zikir çekmesi, istiğfarda bulunması ve *la ilahe illallah* zikrini çekmesi gerekir.³⁹

36 Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberî, *Tarihü't-Taberî: Tarihü'l-Ümem ve'l-Müluk* (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1968), 6/437.

37 Gülderen, Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989), 10.

38 Nesâî, "İmân", 8 (No. 4998).

39 Sürremerrî, *Kitâbun fihî zikru'l vebâ ve't-tâûn*, 39-44.

4. Salgın Hastalığa Yakalananların Yapması Gerekenler

İslam'a göre sağlığın kıymetini bilerek hastalığa yakalanmamak için tedbirlerin alınması esastır. Ancak hastalık baş gösterdiğinde de umutsuzluğa kapılmadan tıp ilminin verilerinden istifade ederek tedaviye başvurmak gerekir. Bundan 1400 yıl önce Hz. Peygamber döneminden itibaren tedavi olmak teşvik edilmiştir. Ayrıca Karâfi'nin naklettiği üzere "Hz. Peygamber'in (s.a.v) insanlar arasında tıbbî en çok kullanan olması"⁴⁰ O'nun tedavi olmaya ne derece önem verdiğini gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) tedaviye sıkça başvurduğu, eşi Hz. Aişe tarafından da dile getirilmiştir. Hz. Aişe tıp konusundaki ileri bilgisinin Hz. Peygamber'in yanına gelen doktorlara dayandığını söylemiştir.⁴¹

İslam dünyasında tedavi anlayışı iki boyutludur. Birincisi fiziki sebeplere başvurmak, ikincisi Allah'tan şifayı umarak ona dua etmektir. İslam insanı, sadece fizyolojisine indirgeyen bir antropoloji yerine hem fizyolojik hem de aşkın özellikleriyle ele alır. İnsanın bu fizyolojik yönü ile birlikte aşkın özellikleri onun maddi ve manevi âlem arasında vasıta kılar. Bu nedenle her konuda olduğu gibi hastalık durumunda da hem fiziki sebeplere başvurması hem de yaratıcıya dua etmesi ona dayanıp güvenmesi istenir. Nitekim tedavinin mübahlığını kabul eden Hanefî âlimleri, şifanın Allah'tan geldiği düşünülmediği takdirde tedavinin mübahlığına zarar vereceğini söyleyerek tedavi konusunda niyetin önemine vurgu yapmışlardır.⁴² Bu tavır hem İslam'ın genel olarak musibetlere hem de salgın hastalıklara yaklaşımında açıkça görülür.

İslam'a göre hastalığa yakalandıktan sonra yapılması gerekenlerin başında verilen müjdeler kapsamında psikolojinin yükseltilmesi gelir. İsyan etmeden, psikolojiyi çökertmeden en kötü durumda bile Allah'ın verdiği güzel müjdeler düşünülerek maneviyat güçlendirilmelidir. Nitekim İslam tarihinde âlimlerin ve sahâbîlerin yaklaşımları bu noktada büyük bir

40 Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b İdris b Abdürrahim Karâfi, *Zahîre* (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 13/307.

41 Tedavi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Erkoç Baydar, Tuba, *Bu Can Kimin? Ötânâzi, Ölme Hakkı ve Tedavinin Reddine Müslümanca Bakış* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 234-257.

42 *el-Fetâvâ'l-Hindiyye* haz. Burhanpurlu Şeyh Nizam, Şeyh Vecihüddin, Şeyh Celaleddin Muhammed, Kadî Muhammed Hüseyin, Molla Hamid (Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973), 5/354.

örnektir. İbn Hacer üç kızını kaybetmesine rağmen eserine veba hastalığının faziletleri şeklinde bir başlık koymuş ve hastalığın insanlara gönderilmiş bir rahmet olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'den sonra halife olması için teklif edilen ancak bunu istemeyen Şam bölgesinin valisi Ubeyde b. Cerrah, veba salgını çıktığında bunun Allah tarafından gönderilmiş bir rahmet olduğunu söylemiştir. Kendisi veba hastalığından vefat edince yerine Muaz b. Cebel geçmiş, Muaz'ın da iki oğlu ve sonra kendisi veba hastalığından vefat etmiştir. Muaz b. Cebel'in vefat ederken bulunduğu hâlin dünyada isteyebileceği en güzel hâl olduğunu söylemesi, musibetler karşısında bir Müslümanın nasıl bir tavırda olması gerektiğini açık bir şekilde gösterir.⁴³

Daha önce ifade edildiği gibi maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu bulunan insanın salgın hastalık durumunda da bu iki yönünü beslemesi gerekir. Maddi tedbirleri alarak bedenini koruduğu gibi manevi tedbirler ile ruhunu hastalıklara karşı korumalıdır. Bu nedenle yukarıda zikredilen temizlik, karantina gibi önlemlerin yanında, Allah'a dayanıp güvenmek, sabrederek Allah'a dua etmek gerekir. İmam Şâfi'ye göre veba hastalığını tedavi edecek en iyi şey Allah'ı zikretmektir, çünkü zikir, helaki ve cezayı kaldırır. Buna örnek olarak da İmam Şâfi, Yunus (a.s.)'in affedilmesinin zikredildiği ayetlere⁴⁴ yer vererek Hz. Yunus'un Allah'ı çok zikreden, ibadet ehli kimselerden olması hasebiyle mahşere kadar balığın karnında kalmaktan kurtulduğunu bildirir.⁴⁵

Ayrıca İslam'a göre bir kimsenin kendisi için dua etmesi teşvik edildiği gibi başkası için de dua etmesi istenir. Hz. Peygamber'in "Birbirini sevmekte, birbirine acımada ve birbirini koruyup gözetlemede Müslümanlar tek bir vücut gibidir. O vücudun bir organı rahatsız olunca öteki organların tamamı bir rahatsızlık hisseder."⁴⁶ sözünden dolayı İslam âlimleri veba bulunmayan bölgede yaşayanların, hastalığın bulunduğu bölgedekiler için dua etmelerini müstehap görmüştür.⁴⁷

43 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 268.

44 Sâffât 37/144.

45 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 317.

46 Buhâri, "Edep", 27 (No. 6011).

47 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*, 317.

Son olarak hastalığın Allah'tan gelen bir rahmet ve günahların affedilmesi için bir fırsat olarak görülmesi bazı İslam âlimlerine göre salgın hastalığın bitmesi için dua edilmesini tartışmalı hale getirir. Allah'ın bir rahmeti olması hasebiyle vebadan kurtulmak için dua etmeyi hoş karşılamayanlar olsa da bu yaygın bir görüş değildir. İbn Hacer bu görüşte olanları eleştirerek çeşitli deliller sunar.⁴⁸ Hastalığın kaderde yazılı olması duaya engel değildir. Zira dua etmeyi Cenabı Hak emretmiştir. Kaldı ki duayı terk, salih ameli terk etmek anlamına gelir. Müslümanın veba karşısındaki tavrı hastalığın vuku bulduğu bölgeyi terk etmeden, bunun Allah (c.c.) tarafından gönderilen bir imtihan vesilesi olduğunu bilmesi, sabır gösterip dua etmesidir. Hastalığın varlığı gibi, hastalıktan kurtuluş da kaderdir.

5. Salgın Hastalıklardan Ölenlerin Durumu

Salgın hastalıklarda ölen kimselerin durumu literatürde tartışılmış önemli konulardan biridir. Hastalıklar kimi zaman insanlara bir rahmet olarak gönderilirken kimi zaman da insanların hakikatten sapmaları üzerine Allah tarafından gönderilmiş bir uyarı niteliğindedir. Nitekim bu tür hastalıkların insanların kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmeyerek azgınlaşmaları ve dünya düzenini bozmaları üzerine gönderildiğini söylenmiştir.⁴⁹

Musibetlerin uyarıcı bir yönü olmakla birlikte salgın hastalıklar Hz. Peygamber'in sözlerinden hareketle kendisini üzüntü ve gama vermeden, ancak Allah'ın kader ve kazasına razı olarak ona teslim olan ve isyan etmeyen kimse için rahmet olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber, veba hastalığının Müslüman için şehâdet⁵⁰ olduğunu söyleyerek salgın hastalıktan dolayı ölenlere büyük müjdeler verir. Ayrıca bir başka hadiste "Muhakkak ki, Allah (c.c.), vebayı müminler hakkında şehâdet vesilesi kılmıştır. Bir yerde veba zuhur eder de orada bulunan bir mümin -sabır gösterip vebanın yalnız Allah (c.c.)'nın takdir ettiği kimseye isabet edeceği düşüncesi ile bulunduğu yerden çıkmaz ise, muhakkak Allah ona şehit ecri

48 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezu'l-mâûn fî fadli't-tâûn*, 319.

49 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezu'l-mâûn fî fadli't-tâûn*, 82.

50 Buhârî, "Tib", 30 (No. 5732).

verir.”⁵¹ buyurur.⁵² Hadislerde de ifade edildiği gibi salgın hastalıklardan ölenlerin şehit olarak sayılması için, Allah’a dayanıp güvenmesi ve sabır göstermesi gerekir. Nitekim İbn Hacer bu hususta, bir kimsenin şehitlik makamını, bulunduğu bölgeden ayrılmaması ve Allah tarafından verilen bu musibetin ancak O’nun dileğiyle ortadan kalkacağını düşünmesiyle elde edebileceğini söylemektedir.⁵³

Hastalığın müminler için rahmet vesilesi kılınması ve şartlara uyanlar için şehit sevabı verileceği, birçok İslam âlimi tarafından dile getirilmiştir. Sürremeri’ye göre şehitliğinin dereceleri vardır. Şehitliğin en üst makamı savaşta şehitliktir. Ancak salgın hastalıktan dolayı vefat edenlere de şehit sevabı verilmektedir.⁵⁴ Bu dünyada sabreden ve sevabını Allah’tan bekleyen kimseler karşılığını bulacaktır. Dünyevi şeylerden medet umup sadece dünya için yaşayanlar ise hem dünyada hem de ahirette kaybedeceklerdir.⁵⁵

Son olarak İbn Hacer bulaşıcı hastalıklar ile ilgili hadisteki ifadelerden hareketle ilginç bir yorumda bulunur. Ona göre sadece salgın hastalıktan ölenlerin değil salgın hastalık döneminde ölen herkesin hangi sebepten ölürsa ölsün şehit sayılması mümkündür. Hadiste “salgın hastalıklarda” kelimesi “fi” harfi ile birlikte kullanılmıştır. Arap dilinde bu harf hem sebebiyet hem de zarfiyyet ifade eder. Hadiste geçen fi harfini zarf olarak aldığımızda sadece salgın hastalıktan dolayı ölen değil salgın hastalık zamanında ölen herkesin şehit sayılacağına dair bir anlam çıkar. Allah’ın rahmetinin büyük olduğunu hatırlatan İbn Hacer, Allah’ın dilediği takdirde o dönemde ölen herkese şehit sevabını verebileceğini söyler.⁵⁶

51 Buhârî, “Tib”, 31 (No. 5734).

52 Buhârî, “Tib”, 31 (No. 5734).

53 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu’l-mâûn fi fadli’t-tâûn*, 199-203.

54 Sürremerrî, *Kitâbun fihî zikru’l vebâ ve’t-tâûn*, 88.

55 Sürremerrî, *Kitâbun fihî zikru’l vebâ ve’t-tâûn*, 103.

56 İbn Hacer el-Askalâni, *Bezlu’l-mâûn fi fadli’t-tâûn*, 200.

Sonuç

İnsanın karmaşık psikolojisi ve somatik fizyolojisi her meselede olduğu gibi salgın hastalıklar durumunda da karşımıza çıkar. Bu nedenle İslam, salgın hastalıklar ile mücadelede çift yönlü bir yaklaşımı benimser. Bu yönlerden ilki maneviyatın kuvvetlendirilmesidir. Maneviyat kuvvetli olduğunda üzüntü, keder, kaygı gibi durumlar insana daha az zarar verecektir. Maneviyatın güçlendirilmesi ise en az maddi bağışıklığın güçlendirilmesi kadar önemlidir. Nitekim insanların bu süreçte yaşadığı sosyo-ekonomik ve psikolojik problemler COVID-19 salgınından sonra psikolojik bir pandemiye kapı aralamaktadır. Böyle bir pandeminin yaşanmaması için manevi bağışıklığın güçlendirilmesi elzemdir. Bu bağlamda İslam'ın tavsiye ettiği husus, hastalıktan şikâyet etmeyip sabır göstermek ve hem dünyada hem de ahirette vadedilen müjdelere kavuşmak için gereğini yerine getirmektir.

İslam âlimlerine göre hastalık sadece insanın bedeniyle alakalı bir durum değildir. Çevresel ve davranışsal nedenlerle birlikte metafizik yönü bulunan bir durumdur. Bu nedenle İslam âlimleri salgın hastalığın olduğu bölgeden kaçma veya bu bölgelere girmeme konusundaki kaderci tutumlara karşı güçlü hukuki-teolojik argümanlar sunarlar. Tevekkül ile esbaba tutunma arasındaki ikileme değinerek, tevekkülün tesebbübe engel olmadığını vurgulamışlardır. Tesebbüb aslında bilimsel verilere dayanmanın adıdır. Bir başka deyişle salgın hastalığın yıkıcılığı karşısında maddi ve manevi sebeplere dayanmak, bilimin ve dinin rehberliğinde hareket etmek gerekir.

Fukahaya göre salgın hastalıklar karşısında dua etmek ve sabır göstermek gibi sadece manevi eylemler mücadelede yeterli değildir. Bu eylemler ile birlikte bilimsel veriler ışığında gerekli görülen maddi önlemlerin de alınması gerekir. Bu önlemlerin başında ise karantina uygulaması gelir. Konu ile ilgili hadislerin işaret ettiği gibi karantina uygulaması salgın hastalığının görüldüğü bölgeye giriş ve çıkışların yasaklanmasını içermektedir. Bu, günümüz dünyası için de oldukça önemli olan tam bir karantina uygulamasıdır. Hz. Peygamberin sözlerinden hareketle İslam âlimleri karantınayı dinî bir emir olarak telakki etmişlerdir. Bu nedenle itikadi bir zayıflık göstererek karantinaya dikkat etmeyip o şehirden çıkanlar günahkâr kabul edilir.

Salgın hastalık durumunda karantina gibi bazı önlemlerin devlet tarafından alınması ve halkın da buna uyması gerekir. Maslahata binaen bazı tedbirler alınması önemlidir. Lakin bu maslahatların objektif olması ve suistimallere kapı aralamaması için bazı kriterler geliştirilmiştir. Bu kriterlerin başında maslahatın, hakikî, küllî, âmm olması, başka bir maslahat ile çatışmaması ve şeriatın ruhuna uygun olması gelir. Korona kapsamında alınacak önlemlerin insanların haklarını ihlal etmemesi adına bu kıstaslara dikkat etmek gerekir. Son olarak ifade etmek gerekir ki bu gibi durumlarda krizin getirdiği acil sonuçların çözümleri ile birlikte uzun vadeli sonuçlar ve çözümleri de en ince ayrıntısına kadar düşünülmelidir.

Kaynakça

- Askalâni, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer. *Bezlu'l-mâûn fi fadli't-tâûn*. thk. Ahmed İsam Abdülkadir Katib. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1991.
- Buhârî, İsmail Ebu Abdillah. *Sahihu'l-Buhârî*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1999.
- Bulmus, Birsen. *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*. Edinburgh Üniversitesi Yayınları, 2005. https://doi.org/10.26530/oapen_625255
- Ceşşâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahıkâmü'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-. *Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Dols, Michael W. *The Black Death in the Middle East*. Princeton, New Jersey: Princeton Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Düzdağ, Mehmed Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebusuud Efendi fetvaları ışığında 16. asır Türk hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Din İşleri Yüksek Kurulu (Heyet), İslâm'ın Salgın Hastalıklara Bakışı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Erkoç Baydar, Tuba. *Bu Can Kimin? Ötanazi, Ölme Hakkı ve Tedavinin Reddine Müslümanca Bakış*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. thk. Burhanpurlu Şeyh Nizam, Şeyh Vecihüddin, Şeyh Celaleddin Muhammed, Kadı Muhammed Hüseyin, Molla Hamid. Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973.
- Karâfi, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b İdris b Abdürrahim. *Zahîre*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- Özdinç, Rıdvan. "Allah'ın Kaderine Kaçmak: Veba ve Kolera Etrafında Tedbir Düşüncesi". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Şubat 2014).

- Panzac, Daniel. *Osmanlı İmparatorluğu'nda veba: 1700-1850*. çev. Serap Yılmaz. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1997.
- Sarıyıldız, Gülderen. *Hicaz Karantina Teşkilatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
- Sarıyıldız, Gülderen. "Karantina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b Ahmed b Sehl. *el-Mebсут*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- Sürremerrî, Ebü'l-Muzaffer Cemaleddin Yusuf b Muhammed. *Kitâbun fihî zikru'l vebâ ve't-tâün*. thk. Şevket b. Rıfki b. Şevket. Amman-Dımaşk: Darü'l-Eseriyye/Darü'l-Muhabbe, 2005.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Tarihü't-Taberî: Tarihü'l-Ümem ve'l-Müluk*. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1968.
- Tomar, Cengiz, el-Ubudî, Casım. "İbnü'l-Hatib, Lisânüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Varlık, Nükhet. *Plague and empire in the early modern Mediterranean world: the Ottoman experience, 1347-1600*. New York : Cambridge University Press, 2015.
- Varlık, Nükhet. "Tâun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/175-177. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yaşar, Mehmet Aziz. "Pandemik Hastalıklar ve Karantina Üzerine Fıkhi Bir Analiz". *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences* 6/29 (2020), 462-479.